

Szemben a sorssal

Karádi Zsolt: „*a mélyben él az ember-fájdalom*”

Budapest, 2024, Magyar Napló Kiadó

A pusztító csapások, sorstragédiák többnyire kilátástalan helyzetet teremtenek, megnyomorítanak, másrészt viszont kiválhatnak makacsságot, kitartást, erősíthetik a megmaradásba vetett hitet és az újjászületés ösztönét. Mert a fájdalom is teremtő erővé tud válni. Ebbe az Áprily Lajos által megfogalmazott igazságba tömörítette mondanivalójának lényegét Karádi Zsolt is, amikor a közelmúltban megjelent tanulmánygyűjteményének azt a figyelemkeltő és rendkívül találó címet adta, hogy „*a mélyben él az ember-fájdalom*”. Az idézett szövegrészt Áprily *Vallomás* című verséből emelte ki a szerző. Nem véletlen a választás, hiszen a 20. században számtalan trauma érte a magyarságot – Trianontól a holokauszton, majd a Rákosi-diktatúrán át az '56-os forradalom vérbe fojtásáig –, amit sokáig sem kibeszélni, sem gyógyítani nem lehetett.

Ennek a korszaknak – a 19. század végétől az ezredfordulóig terjedő időszaknak – irodalomtörténeti érdekességeire, kuriózumaira irányítják az olvasó figyelmét a kötetben közölt írások, amelyek válogatást nyújtanak Karádi Zsolt legutóbbi kutatásaiból. A tanulmányok többségének középpontjában a kor kiválóságai (Ady Endre, Móricz Zsigmond, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Schöpflin Aladár, Juhász Ferenc, Pilinszky János, Ratkó József, Szilágyi István, Nagy Gáspár) állnak, de mellettük néhány kevésbé ismert vagy elfeledett alkotó (Czóbel Minka, Nagy Endre, Miklós Jutka) portréja is kirajzolódik. Az itt közölt munkák egy része – amint azt a kötet előszavában a szerző is kifejti – „alkalmi írás”, felkérésre (konferenciákra vagy évfordulós kiadványok szá-

mára) készültek. Ám a könyvet lapozva mégis azt tapasztaljuk, hogy gondosan megtervezett, egymáshoz kapcsolódó témákat felölelő kutatás eredményeit tartjuk a kezünkben.

A gyűjtemény négy fejezetre tagolódik. A kötet közel felét kitevő első szakasz (*Költők és írók*) írásai többségében a tágabb értelemben vett Partiumhoz kötődő alkotókat emelik a figyelem középpontjába. Ady, Móricz és Ratkó mellett vizsgálja Karádi egyebek közt az anarcsi születésű – de Párizst is megjárt – Czóbel Minka életművének érdekesebb darabjait, különös tekintettel a műfajilag nem pontosan behatárolható „Donna Juannára”. Összeveti a mű értékelésével foglalkozó tanulmányokat, és rámutat, hogy ezek a balladai erejű versek „végső soron a költő vállalt művészsorsának metaforikus megfogalmazásai”. Elemzi továbbá a meglehetősen rövid alkotói pályát befutó Miklós Jutka munkásságát is, akit Ady is tehetséges alkotónak tartott, ám sajnálatos módon a trianoni sorscsapás után Nagyváradot elhagyni kényszerülő fiatal lány később felhagyott az irodalommal. Ady vonatkozásában ezúttal nem az életmű áll a kutatás középpontjában, hanem a költő kultuszát alátámasztó fényképek. Egyrészt Székely Aladár remekei, aki közel negyven felvételt készített a költőről, másrészt Szőnyi Lajos fotója, amelyen a halott Adyt örökítette meg.

A következőkben a *Nyugat* védjegyeknek számító Mikes-érme ürügyén a lap két kiemelkedő alkotóját – Juhász Gyulát és Kosztolányi Dezsőt – veszi górcső alá Karádi Zsolt, akik mindketten írtak Mikes Kelemen megidéző verseket. Majd pedig a *Nyugat* másik két kiválóságának, Mó-

ricznak és Karinthynak egymáshoz való viszonyát vizsgálja. Megállapítja, hogy bár „aligha lehet elképzelni két ellentétebb karakterű” szerzőt, s Móricz Ady korai halála miatt szinte küldetésnek érezte a költő életművének ápolását, de Karinthyval is kölcsönösen nagyra becsülték egymást, barátságot ápoltak. Karádi Zsolt összeveti az egymás munkáiról írt kritikákat, felidézti Karinthy kiváló Móricz-paródiáját is, amit az *Így írtok ti* egyik legszemlemesebb darabjaként értékel, de utal a közös fellépéseikre, illetve Móricz Karinthyt elsirató írásaira is. Ugyancsak Móricz kapcsán bukkan fel szinte az ismeretlenség homályából Nagy Endre alakja, aki a korabeli kabaré koronázatlan királya volt, s erről Móricz is elismeréssel írt, ám ezúttal az a kritikus szemlélet kerül a középpontba, ahogy egy-egy tudósításában Nagy Endre ábrázolja a megélt valóságot, amivel nyomban vitát is gerjeszt. Szót ejt például Móricz tiszacsécsei díszpolgárrá avatása kapcsán a paraszti világ nyomorúságos állapotáról, vagy roppant szókimondó módon reagál az íróbarát színpadi próbálkozásaira is. (Később egyébként maga Móricz is belátta, hogy nem tud színpadi műveket írni.) De külön tanulmányt szentel a szerző Nagy Endre Párizs-regényének is. Két munka is foglalkozik Ratkó József irodalmi szerepvállalásával. Az egyikben a saját költői nyelv és formavilág kibontását vizsgálja, a másik darab pedig a költő Antigonéfordításának újszerűségét és hiteles megközelítését tárja fel. Sajnos a jelenkorban tovaryúzó abszurdítások messzemenően alátámasztják a ratkói gondolat igazságát: „Sok szörnyű csodafajzat van, / s köztük az ember a legszörnyebb”.

A fejezet további részében a sorsával küzdő és folytonos döntéskényszerben szenvedő ember lélektani állapotát számtalanszor megörökítő Szilágyi István novellaírói korszakát elemzi a *Jámbor vadak* című műre támaszkodva. Vizsgálja továbbá Pilinszky és a filmművészet kapcsolatát, valamint Petőfi alakját Juhász Ferenc versprózáiban. Két írásban is foglalkozik Nagy

Gáspár költészetével. A tanulmány bevezetőjében kibontott személyes kötődés miatt különösen izgalmas a Görömbei Andrást köszöntő *Litániás dicséző ének* részletes elemzése.

A második szakasz (*A kölcsönös megértés*) két tanulmánya a sajátos missziót teljesítő François Gachot munkásságát vizsgálja – akit a „*Nyugat* franciája”-ként emlegettek –, és személyén keresztül a korabeli francia–magyar kulturális érintkezések világába enged betekintést. Gachot különös érdeme, hogy mindkét irányba közvetített: a magyar nyelvet és kultúrát elsajátítva jó hírért keltette a magyar irodalomnak és művészetnek, ugyanakkor a *Nyugat*ban is bemutatta az általa fontosnak tartott francia alkotókat.

A következő rész (*Két haza között*) írásai-ban a bevezetőben már említett „történelmi traumák irodalmi lenyomatait” boncolgatja a szerző. Három tanulmány is foglalkozik Áprily Lajos költészetével – kiemelten kezelve a trianoni döntés által generálódott megrázkódtatást. Áprily életművét determinálta a transzszilvanizmus, „költészete elszakíthatatlan a Trianon után születő erdélyi irodalomtól” – szögezi le Karádi Zsolt, s ezt az Opitz Mártonhoz írt versből vett idézettel is alátámasztja: „Mi itt keresztre rendeltetve állunk. / Minket a hűség Krisztus-szege tart.” Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy Áprily nem a kortársakhoz hasonló nyíltsággal fogalmazta meg a témával kapcsolatos gondolatait, hanem többszörösen átszűrve „hol a görög mitológiába, hol a természeti tájba transzponálta”. Ilyen műve az *Antigoné*, amelyben „a »nagy háború« és a trianoni országcsönkítés okozta fájdalom egyszerre van jelen”. Tanulságos történet áll a költő Erdélyből való távozása után keletkezett verseinek hátterében. Erre hívja fel a figyelmet Karádi Zsolt. Az új környezet, Visegrád közelsége generálja azokat a történelmi párhuzamokat, amik rávilágítanak saját sorsának botlatóköveire, s ezért tud fenntartás nélkül azonosulni az akkor sokak által megvetett és árulónak tartott Görgeyvel. „Jó itt nekünk az áruló-soron”

– hangzik a dacos mondat, amely kifejezi a szolidaritást, a megértést, és amely egyúttal a tisztánlátás irányába hat. Ebben a szakaszban található még egy tanulmány a méltatlanul háttérbe szoruló Reményik Sándorról, akinek munkásságát *A fordító* című – Károli Gáspár emlékét megidéző – verse kapcsán értékeli a szerző, és emellett több írásban is foglalkozik a némiképp szintén elfeledett Dsida Jenő költészetével is, akinek tragikus sorsa, a halálképzetekből adódó szorongása drámai fordulatokat adott a költészetének.

Az utolsó fejezet (*Kritikák és kritikusok*) ugyancsak érdekes szemszögből – mégpedig a színház világa felől közelítve – vizsgálja a korszak klasszikusait. Krúdyt, Adyt, Schöpflin Aladárt és Móriczot is vonzotta a teátrumok világa, mindannyian gyakran írtak színikritikákat is. Ezeket a publikációkat tette kutatás tárgyává a szerző. Krúdyról tudjuk, hogy már 17 évesen a *Debreceni Ellenőr* színházi rovatát szerkesztette, és a látott előadásokról számos kritikát vagy tárcát írt. Karádi Zsolt azonban írásainak egy érdekes sajátosságra is felhívja a figyelmet: Krúdy első sorban a darab és a szereplők minősítésére szorítkozik a munkáiban, emellett a közönség hangulatát figyeli, de magát a rendezést, a rendezői felfogást nem értékeli. Ady kritikusként is jóval színesebb egyéniség. A rálátása is tágabb, hiszen a debreceni, a nagyváradi, a pesti és párizsi színházi világot is jól ismeri, így az elvárásai is szigorúbbak, eleve „elutasította a hamis népszínművet, ...a léha franciás vígjátékokat: helyettük a nemzeti és egyetemes emberi létproblémákat felvető drámákat, a tragikus mélységet igényelte”.

Több tanulmány is foglalkozik a kortársak által szinte egyöntetűen tisztelt Schöpflin Aladárral, akiről Kárpáti Aurél jegyezte fel, hogy „kritikát nehezen tűrő” egyéniség volt. Az egyik műben Schöpflin életpályáját vázolja fel Karádi Zsolt, míg

a másik Móricz színpadi műveiről írott cikkeit vizsgálja. Elemzés tárgyát képezik továbbá Móricz színikritikái és színészportréi is. Móriczot mindig is érdekelte a színészek világa – állapítja meg a szerző. Különösen felerősödött ez a Simonyi Máriával való megismerkedést követően. Boncolgatja továbbá a Schöpflin kapcsán már említett híres színikritikus, Kárpáti Aurél munkásságát is, illetve Schöpflin Madáchról szóló írásait is – különös tekintettel *Az ember tragédiájáról* szóló munkáira. Az egyik ilyen darabban „azt fejtegeti, hogy az ember eredendő gyengesége miatt... a mű két irányba fejlődhetett volna: a satirikus vagy a tragikus megoldás irányába”. Ahhoz azonban, hogy satírárt írjon, „Madáchból hiányzott a swifti mosoly” – idézi a szerző Schöpflin megállapítását.

A kötet záródarabja egy 1930-as Herczeg Ferenc-színmű és egy Mikes Lajos által szerkesztett könyv kapcsán Szendrey Júlia sorsát és megítélését elemzi. Azokat a traumákat, lelki sérüléseket, amelyeket Petőfi eltűnése után meg kellett élnie. „Arról értekezik, hogy a társadalom Júliától mártírsorsot várt volna el”, de ehhez Júlia kevés volt. A közmegvetés és a szerencsétlen házasság miatt összetört lélek így menthetetlennek bizonyult. „Júlia a Petőfi-legenda áldozata” lett – szögezi le Schöpflin Aladárral egyetértve Karádi Zsolt.

Száz esztendő irodalmi történéseinek színpompás egyvelegét tette az olvasó elé Karádi Zsolt azzal, hogy különböző perspektívákból vizsgálta az alkotókat és műveiket, ami hozzásegít portréjuk árnyaltabb megrajzolásához. Fontos ismételten megemlíteni, hogy a gyűjtemény a magyar irodalom nagy klasszikusai mellett a kánonból kizorult vagy kevésbé ismert, ám jelentős alkotókra is ráirányítják a figyelmet. A sokrétűség és sokszínűség jellemzi a kötetbe gyűjtött írásokat, amely a kutatók és a laikus olvasók számára is izgalmas olvasmány lehet.

Oláh András

OLÁH ANDRÁS (1959) költő, drámaíró. Mátészalkán él. Legutóbbi kötete: *Távolságok* (2025).